

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ДОКУМЕНТУВАННЯ ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З НЕЗАКОННИМ ЗБУТОМ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ ТА ПРЕКУРСОРІВ

PROBLEMATIC ISSUES OF DOCUMENTATION BY OPERATIVE UNITS OF CRIMES RELATED TO THE ILLEGAL SALE OF NARCOTIC DRUGS, PSYCHOTROPIC SUBSTANCES, THEIR ANALOGUES AND PRECURSORS

Олексенко В.Г., старший викладач
кафедри оперативно-розшукової діяльності
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

У статті розглянуті проблемні питання, які виникають у підрозділах кримінальної поліції Національної поліції України під час документування осіб, причетних до незаконного збуту наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, шляхом проведення оперативних закупок.

В умовах реформування кримінального процесуального та оперативно-розшукового законодавства України, під час розбудови правової держави, яка повинна відповідати стандартам законодавства Європейського Союзу, на органи Національної поліції України покладається дуже важливе та надзвичайно відповідальне завдання саме по протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів. Ефективна протидія незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів може забезпечити високий рівень дотримання принципу законності в державі й суспільстві, захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина України.

Сучасними проблемами протидії незаконному збуту наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, є: недосконалість правового регулювання антинаркотичного законодавства. В Україні існує низка нормативно-правових актів, спрямованих на врегулювання суспільних відносин щодо протидії незаконному збуту наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, але у зв'язку зі змінами у кримінальному процесуальному та оперативно-розшуковому законодавстві на сьогодні виникла нагальна необхідність приведення цих актів у відповідність з кримінально-процесуальним та оперативно-розшуковим законодавством.

Недосконалість нормативно-правових актів, спрямованих на врегулювання суспільних відносин щодо протидії зазначеній категорії злочинів, а також недосконалість кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність за незаконний збут цих заборонених засобів та речовин, недостатній рівень протидії правоохоронними органами цим злочинам, низький рівень їх виявлення, сприяє повторенню вчинення з боку наркоділків нових суспільно небезпечних злочинів.

Ключові слова: контроль за вчиненням злочину; оперативна закупка; негласні слідчі (розшукові) дії; оперативно-розшукові заходи, оперативно-розшукова діяльність, протидія злочинам, наркотичні засоби.

The article examines the problematic issues that arise in the criminal police units of the National Police of Ukraine during the documentation of persons involved in the illegal sale of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues and precursors, through operational procurement.

In the context of the reform of the criminal procedural and investigative legislation of Ukraine, during the development of the rule of law, which must meet the standards of the legislation of the European Union, the National Police of Ukraine is entrusted with a very important and extremely responsible task, precisely to counter the illegal circulation of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues and precursors. Effective counteraction to the illegal circulation of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues and precursors can ensure a high level of compliance with the principle of legality in the state and society, protection of constitutional rights and freedoms of a person and a citizen of Ukraine.

Modern problems of combating the illegal sale of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors are: the imperfection of the legal regulation of anti-narcotic legislation. In Ukraine, there are a number of legal acts aimed at regulating social relations regarding the countering of the illegal sale of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors, but in connection with changes in the criminal procedural and operational investigative legislation, there is an urgent need to bring of these acts in accordance with the criminal procedural and investigative legislation.

The imperfection of legal acts aimed at the regulation of social relations in relation to countering the specified category of crimes, as well as the imperfection of criminal law norms that provide for responsibility for the illegal sale of these prohibited means and substances, the insufficient level of counteraction by law enforcement agencies to these crimes, the low level of their detection, contributes to the repetition of new socially dangerous crimes by drug dealers.

Key words: control over the commission of a crime; operational procurement; covert investigative (research) actions; operative and investigative measures, operative and investigative activities, combating crimes, narcotics.

Постановка проблеми. Протидія наркоманії і наркобізнесу в державі, недопущення розвитку їх антисоціальних тенденцій, а також регуляторна державна політика в цій сфері на сучасному етапі є необхідною умовою розвиненого суспільства, важливим фактором його економічного, культурного та правового рівня.

Нелегальне розповсюдження наркотиків охоплює все більш широкі кола нашого суспільства і становить значну загрозу розвитку та добробуту нації. Зростання рівня злочинності, високий рівень смертності, трагедії сімей та зруйновані людські долі все це лише частина бід, що супутні цьому явищу.

Пропорційно поширенню наркоманії зростає і кількість злочинів, учинених на її підґрунті, оскільки крім загрози спустошення суспільного потенціалу, наркотиками призводять до погіршення криміногенної ситуації в країні. Щорічно наркоманами та особами, які перебувають у стані наркотичного сп'яніння, вчинюються інші злочини

загальнокримінальної спрямованості (вбивства, розбійні напади, грабежі та крадіжки).

Аналіз проблемних питань, які виникають під час документування наркозбувачів займалися С.В. Албул, М.М. Андрєєв, А.В. О. М. Бандурка, Бережний, О.Ф. Вертліб, О.Л. Каленицький, В.В. Комашко, А.П. Кіцул, К.Г. Костенко, О. В. Кириченко, В.І. Михайлов, В.А. Некрасов, М.О. Сергачий, О.М. Стрільців, Ю.В. Тузов та ін. Проблеми проведення оперативних закупок були предметом розгляду у працях О.Ф. Долженкова, Д.Й. Никифорчук, Р.В. Тарасенко, І.Р. Шинкаренко й інших.

Метою даної статті є розкриття проблемних питань, які виникають під час документування оперативними підрозділами Національної поліції України злочинів пов'язаних з незаконним збутом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів шляхом проведення оперативних закупок.

Виклад основного матеріалу. Аналіз криміногенної обстановки в Україні свідчить, що до найбільш поширених злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів відносять збут цих предметів.

Проблема організації ефективної протидії незаконному збуту наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, закономірно посідає чільне місце в процесі ускладнення криміногенної ситуації в державі. Соціально-економічні та політичні перетворення, які відбуваються в державі, вимагають від правоохоронних органів ефективної протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Недостатність превентивної діяльності серед населення, особливо молодіжної його частини, призвело до захоплення все більшою кількістю осіб зловживанням наркотиками. Цей фактор, а також привабливість високої прибутковості від заняття наркобізнесом, у свою чергу, призводить до зростання злочинних пропозицій наркотичних засобів на внутрішньому ринку.

На сьогодні існують проблеми щодо запобігання незаконному збуту наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, а також існують прогалини в нормативно-правових актах України, спрямованих на протидію цим явищам.

Таке становище вимагає з боку держави перш за все ретельного вивчення криміногенних причин таких злочинів, й подальшої розробки та здійснення заходів, спрямованих на протидію цьому вкрай негативному соціальному явищу сучасності [1, с. 47].

Правову основу оперативно-розшукової діяльності оперативних підрозділів Національної поліції України загалом становлять Конституція України, Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність», Кримінальний, Кримінальний процесуальний, закони України «Про Національну поліцію», «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів і прекурсорів та зловживанню ними», «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів», інші законодавчі акти та міжнародно-правові угоди і договори, учасником яких є Україна.

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» її поняття визначається як система гласних і негласних пошукових та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів [2]. При цьому бракує детального викладення заходів, які становлять зміст оперативно-розшукової діяльності. Водночас, слід розуміти, що оперативно-розшукова діяльність здійснюється через реалізацію прав оперативних підрозділів.

Так, при проведенні оперативно-розшукових заходів, спрямованих на документування дій осіб, причетних до незаконного збуту наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, зусилля оперативних підрозділів повинні бути спрямовані на отримання фактичних даних, які можна було б використати на різних стадіях кримінального судочинства.

Наявність такої інформації потребує від оперативних працівників моделювання вірогідних контраргументів з боку осіб, які перевіряються або розроблюються по відношенню до частини або всіх даних, отриманих оперативно-розшуковим шляхом.

Це дозволить спланувати й здійснити оперативно-розшукові заходи, спрямовані на пошук нових доказів та інформації для ефективного їх використання під час документування злочинів, пов'язаних з незаконним збутом наркотиків.

Одним з методів документування злочинної діяльності осіб (групи осіб), які готуються, або вчиняють кри-

мінальні правопорушення, пов'язані з незаконним збутом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, є оперативна закупка.

Правовою підставою використання оперативної закупки Національною поліцією України є чинний Кримінальний процесуальний кодекс України, а саме ст.ст. 110, 246, 251, 271; Закони України «Про Національну поліцію», «Про оперативно-розшукову діяльність» (п. 2 ч. 1 ст. 8), «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів і прекурсорів та зловживанню ними», а також Порядок проведення контрольованої поставки та контрольованої або оперативної закупки товарів, предметів та речовин, у тому числі заборонених для обігу, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності, затверджений спільним наказом Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України та Міністерства фінансів України № 144дк/108дк/6дк від 20.02.2017.

На жаль, чинне законодавство та нормативні акти, що регламентують підстави та порядок проведення оперативної закупки, досить суперечливі, про що свідчить, наприклад, те, що Закон України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів і прекурсорів та зловживанню ними» визначає оперативну закупку як – операцію щодо придбання наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів. Водночас, Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» визначає оперативну закупку як право оперативного підрозділу, а порядок її проведення визначається нормативними актами Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції України, центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику, Служби безпеки України, погодженими з Генеральною прокуратурою України та зареєстрованими у Міністерстві юстиції України.

Згідно з положеннями Інструкції Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затвердженої спільним наказом: Генеральної Прокуратури України, МВС України, СБ України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5 оперативна закупка полягає в імітації придбання або отримання, у тому числі безоплатного, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності товару, обіг якого обмежений чи заборонений чинним законодавством, з метою викриття і документування факту готування та вчинення злочину, а також установа особи, яка його вчинила [3, с. 11].

Для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності згідно з п. 2 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» оперативним підрозділам надано право проводити контрольовану і оперативну закупку товарів, предметів та речовин, у тому числі заборонених для обігу, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форми власності з метою виявлення та документування фактів протиправних діянь.

Слід пам'ятати, що при виявленні в ході проведення в рамках оперативно-розшукової справи зазначених заходів ознак злочину, про зібрані матеріали, у яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння осіб, відповідальність за які передбачена КК України, невідкладно направляються до відповідного органу досудового розслідування в порядку, передбаченому КПК України, за винятком випадків, визначених частиною третьою статті 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Після закінчення проведення заходів про результати письмово впродовж доби повідомляється прокурор.

Отже, оперативна закупка як метод полягає в пізнанні суб'єктом дійсного наміру особи, яка обґрунтовано під-

озрюється в готуванні або вчиненні злочину та злочинна діяльність якої пов'язана з рухом товарів, предметів, речовин (предметів злочину), створюючи стан угоди їх придбання під контролем суб'єкта.

Оперативна закупка як оперативно-розшуковий захід являє собою передбачене нормативними актами, що регламентують оперативно-розшукову діяльність, суспільно значуще, свідоме і конфіденційно проваджене діяння зі створення стану угоди, в якій з відома суб'єкта та під його оперативним контролем оплатно (без мети споживання або збуту) чи безоплатно можна придбати або отримати товари з метою викриття і документування факту готування або вчинення злочину та особи, яка його вчинила [3, с. 12].

Проведення оперативної закупки здійснюється з використанням конфіденційного співробітництва, яке повинно мати місце лише при вирішенні питань, що відносяться до їх компетенції. Законодавством передбачено, що здійснення конфіденційного співробітництва в інших цілях є неприпустимим [4, с. 148].

Оперативною закупкою можна придбати предмети у фізичних і юридичних осіб незалежно від форм власності, в різних формах договору купівлі-продажу: за усною, письмовою домовленістю, а також через застосування конклюдентних дій.

Предметом оперативної закупки є товар, обіг якого обмежений чи заборонений чинним законодавством.

Постановою Верховної Ради України № 2471-ХІІ від 17 червня 1992 року встановлено перелік видів майна, що не може перебувати у власності громадян, громадських об'єднань, міжнародних організацій та юридичних осіб інших держав на території України. Цей перелік включає: зброю, боєприпаси (крім мисливської та пневматичної зброї та боєприпасів до неї), бойову та спеціальну військову техніку, ракетно-космічні комплекси; вибухові речовини та засоби вибуху, бойові отруйні речовини; наркотичні, психотропні, сильнодіючі отруйні лікарські засоби (за винятком отримуваних громадянами за призначенням лікаря); протиградові установки; державні еталони одиниць фізичних величин; спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації. Зазначені предмети та об'єкти не можуть перебувати у власності юридичних осіб недержавних форм власності (перелік доповнено пунктом 7 та приміткою до нього згідно з Постановою ВР № 121/94-ВР від 15.07.94р.). Також до видів майна, що вилучене з вільного обігу, належать електрошокові пристрої та спеціальні засоби, що застосовуються правоохоронними органами, крім газових пістолетів і револьверів та патронів до них, заряджених речовинами слезозоточивою та дратівною дії (п. 8 згідно з Постановою ВР № 19/95-ВР від 24.01.95).

Практика показала, що оперативна закупка є найефективнішим методом реалізації оперативних матеріалів, результати якого можуть служити доказом злочинної діяльності осіб, причетних до незаконного збуту наркотиків та можуть бути підставою для відкриття кримінального провадження, або використання поряд з іншими даними в справі. У таких випадках всі документи, які фіксують відповідні дії учасників та результати їх проведення, долучаються до матеріалів кримінального провадження.

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України, запровадив інститут негласних слідчих (розшукових) дій. Згідно думки законодавця негласні слідчі (розшукові) дії відносяться до різновиду слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України (ч. 1 ст. 246).

Негласність проведення слідчих дій, регламентованих 21 главою КПК України, виражається в тому, що вони здійснюються приховано не лише від осіб, злочинна діяльність яких документується, але й від усіх інших суб'єктів, що не беруть безпосередньої участі у її провадженні.

За змістом положень КПК України, особи, конституційні права яких у встановленому законодавством порядку були тимчасово обмежені під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також підозрюваний, його захисник, мають бути письмово повідомлені прокурором або за його дорученням слідчим про факт такого обмеження.

Повідомлення про факт проведення негласних слідчих (розшукових) дій може відбуватися під час ознайомлення сторонами з його матеріалами, на судових стадіях кримінального провадження під час розгляду його матеріалів, або ж у порядку, визначеному ст. 253 КПК України, з метою повідомлення осіб, щодо яких провадилися негласні слідчі (розшукові) дії [5].

Доступ до інформації про факт проведення негласних слідчих (розшукових) дій може бути надано з урахуванням встановлених законодавством України вимог до умов та в межах, що забезпечують збереження державної таємниці. У разі необхідності дослідження фактів та обставин, відомості про які є державною таємницею, досудове розслідування та судовий розгляд матеріалів кримінального провадження проводяться із дотриманням режиму секретності.

Суб'єктами організації та проведення негласних слідчих (розшукових) дій слід вважати службових осіб уповноважених законом органів, що приймають рішення щодо їх здійснення, організують та виконують необхідні дії, спрямовані на отримання відомостей, що входять до предмету доказування у кримінальному провадженні.

При цьому відповідно до ч. 1 ст. 246 кримінально-процесуального законодавства рішення про проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії, як контроль за вчиненням злочину має право прийняти виключно прокурор.

Контроль за вчиненням злочину може здійснюватись у випадках наявності достатніх підстав вважати, що готується вчинення або вчиняється тяжкий або особливо тяжкий злочин, та може здійснюватися у таких формах:

- 1) контрольована поставка;
- 2) контрольована або оперативна закупка;
- 3) спеціальний слідчий експеримент;
- 4) імітування обстановки злочину. [5].

Встановлюючи контроль за злочинними діями окремої особи (осіб) орган досудового розслідування має на меті розкриття усіх можливих співників, місць зберігання об'єктів матеріального світу, що виступали предметом, або знаряддям злочину, встановлення свідків, виявлення причин та умов, що сприяли вчиненню злочину, і, як наслідок, їх усунення.

Разом з цим існують такі проблемні питання, які виникають у підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України під час документування осіб причетних до незаконного збуту наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, шляхом проведення оперативних закупок.

Так у п. 2 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» зазначено, що проводити контрольовану поставку та контрольовану і оперативну закупку товарів, предметів та речовин, у тому числі заборонених для обігу, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форми власності з метою виявлення та документування фактів протиправних діянь. Проведення контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупок здійснюється згідно з положеннями статті 271 Кримінального процесуального кодексу України у порядку, визначеному нормативно-правовими актами Міністерства внутрішніх справ України, центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику, Служби безпеки України, погодженими з Генеральною прокуратурою України та зареєстрованими у Міністерстві юстиції України [2].

Відповідно до вимог Порядку проведення контрольованої поставки та контрольованої або оперативної закупки товарів, предметів та речовин, у тому числі заборонених

для обігу, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності, оперативна закупка може проводитись в один або декілька етапів. Тобто даний нормативно-правовий документ не зазначає яку максимальну кількість оперативних закупок дозволено проводити. При цьому, як показує практика протягом останніх двадцяти років оперативні працівники під час документування протиправних дій осіб, які причетні до незаконного збуту наркотиків проводили як правило відносно однієї особи по дві оперативні закупки, що давало змогу більш якісно задокументувати злочинну діяльність паркозбувача.

При цьому колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Вишого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ під час розгляду кримінального провадження № 5-362КМ14 щодо обвинувачення гр. Б. у скоєнні кримінального правопорушення передбаченого ч.2 ст.307 КК України встановила, що працівники правоохоронних органів в порушення вимог ч. 3 ст. 271 КПК України (заборонено при проведенні заходів з контролю за вчиненням злочину провокувати (підбурювати) особу на вчинення цього злочину з метою його подальшого викриття) провели повторну оперативну закупку, чим спровокували особу на вчинення нового злочину. А враховуючи, що відповідно до ч. 3 ст. 271 КПК України заборонено використовувати у кримінальному провадженні речі і документи здобуті шляхом провоку-

вання (підбурювання) особи на вчинення злочину, колегія суддів суду касаційної інстанції виключили з судових рішень міського та Апеляційного судів епізод про обвинувачення гр. Б. у повторному незаконному збуті наркотиків, який було задокументовано під час проведення другої оперативної закупки.

Таким чином недоліки в законодавстві щодо оперативно-розшукової діяльності в частині проведення оперативної закупки та редакції ч. 3 ст. 271 КПК України, де чітко не визначене, що являється провокуванням (підбурюванням) особи на вчинення злочину, з метою його подальшого викриття, негативно впливають на ефективність проведення оперативних закупок у сучасних умовах, допускають можливість спотвореного тлумачення терміна провокувати (підбурювати) особу на вчинення злочину, ускладнюють відмежування правомірних дій працівників поліції від неправомірних при проведенні ними оперативних закупок та штучно створюють проблеми допустимості одержаних доказів [6, с. 114].

Отже підсумовуючи викладене, можемо зробити такий узагальнений висновок. Потребує перегляду з урахуванням сучасного стану наркозлочинності в Україні, реформування оперативно-розшукового законодавства та удосконалення кримінально-процесуальні норми, що передбачають провокуванням (підбурюванням) особи на вчинення злочину.

ЛІТЕРАТУРА

1. Олексенко В.Г. До питання щодо причин та умов незаконного збуту наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. *Оперативно-розшукова діяльність Національної поліції: проблеми теорії та практики*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпро, 17 жовтня. 2020 р.). Дніпро, 2020. С. 46-49.
2. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 р. № 2135-XII / *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення: 09.08.2022).
3. Пеньков С.В., Албул С.В., Волошина М.О., Олексенко В.Г. Контрольована та оперативна закупка, контрольована поставка: організація і тактика проведення: навч. посібник Дніпро : ДДУВС, 2021. 172 с.
4. Кисельов А.О. Протидія незаконному видобутку бурштину: особливості вирішення конфліктних ситуацій. *Наукowyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*. 2019. № 2. Р. 146-152.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення: 09.08.2022).
6. Тарасенко Р.В. Недоліки ч.3 ст. 271 КПК України та їхній вплив на стан проведення оперативних закупок. *Вісник кримінального судочинства Київський національний університет імені Тараса Шевченка*. 2018. № 2. С. 107-115.